



Ivo Goldstein

ISSN 0353-295X  
RADOVI – Zavod za hrvatsku povijest  
Vol. 37, Zagreb 2005.

UDK 94(495.02)~535/555~:355.48  
355.48(262)~535/555~  
Izvorni znanstveni rad

## Funkcija Jadrana u ratu Bizantskog carstva protiv Ostrogota 535-555. godine

*Autor nastoji analizirati na koji su način Bizantinci koristili Jadransko more u ostrogotskom ratu. Zaključuje da su u planiranju i u konkretnoj provedbi pomorskih ekspedicija znali iskoristiti prednosti neosporne vlasti nad morem, što je značajno pridonijelo njihovoj konačnoj pobjedi.*

Ključne riječi: Bizantsko – ostrogotski rat (6. stoljeće), funkcija Jadrana u ratovanju, vojna povijest.

More je imalo važnu ulogu u održavanju bizantske vlasti nad udaljenim prekomorskim posjedima: Bizant je bio neosporni gospodar Sredozemlja u 6. i dijelom u 7. stoljeću, odnosno nad tim je prostorom održavao svoju talasokraciju.<sup>1</sup> No, čini se da je posebno zanimljivo kako su Bizantinci koristili more da bi organizirali ratovodstvo. Rat protiv Ostrogota u Italiji afirmirao je ulogu istočnojadranske obale i Jadranskog mora u cjelini.

Vladavina bizantskog cara Justinijana I. (527-565) bila je obilježena opsežnim ratovima i velikim graditeljskim naporima: cilj je, između ostalih, bio da se Carstvu povrati sjaj i opseg kakvo je imalo u klasično doba rimske povijesti.<sup>2</sup>

U suvremenom izvoru poznatom pod nazivom «Excerpta Valesiana» vrlo je lijepim riječima opisana vladavina ostrogotskog kralja Teodorika (471-526).<sup>3</sup> Međutim, prilike su se pogoršale pri kraju njegove vladavine, pogotovo otkako

<sup>1</sup> H. Ahrweiler, *Byzance et le mer*, Paris 1966, 11; Vidi također: H. Antoniadès-Bibicou, *Etudes d'histoire maritime de Byzance*, Paris 1966.

<sup>2</sup> O tom razdoblju: L. Bréhier, *Vie et mort de Byzance*, Paris 1969, 30-42; Cambridge Medieval History IV, part I: *Byzantium and its Neighbours*, Cambridge 1975; A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire byzantin*, 324-1081, t. 1, Paris 1932; J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius to the Death of Justinian (395-565)*, 2 vol., London 1923; E. Stein, *Histoire du Bas Empire 476-565*, t. II, Paris 1949; A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire I-II*, Cambridge 1964; G. Ostrogorski, *Istorija Vizantije*, Beograd 1959; G. Ostrogorski, *Povijest Bizanta*, Zagreb 2001; Déjiny Byzance, Praha 1992, 63-74. O razdoblju Justinijanove vladavine: Ch. Diehl, *Justinien et la civilisation byzantine au VI<sup>e</sup> siècle*, Paris 1901; B. Rubin, *Zeitalters Justinians*, München 1960; R. Browning, *Justinian and Theodora*, London 1971. Za Dalmaciju i Jadran u Justinijanovo doba: J. Ferluga, *Vizantijska uprava u Dalmaciji*, Beograd 1957; J. Ferluga, *L'amministrazione bizantina in Dalmazia*, Venezia 1978, 35-86.

<sup>3</sup> *Excerpta Valesiana*, recensuit J. Moreau, Lipsiae 1961, 17-21.



su 524. ubijeni Rimljani Simah i Boecije.<sup>4</sup> Zbog toga je raslo nezadovoljstvo italorimskoga stanovništva zbog ostrogotske vladavine, što je Carstvu bila solidna osnova da se krene u rat. Međutim, za to je trebao formalan povod. Kad je Teodat 535. ubio ostrogotsku kraljicu Amalasu, Carstvo se postavilo kao zastupnik legitimnosti vladarskog nasljeđivanja.<sup>5</sup> Tako je događaje prikazivao i najzapaženiji kroničar ostrogotskog rata, tada još Justinijanu izrazito naklonjeni, Prokopije iz Cezareje: «Teodat je ... ubio Amalasu, čin koji je jako razgnjevio Italce kao i Gote».<sup>6</sup> Justinijan je po svom izaslaniku Petru obavijestio Teodata i Gote da će «zbog ovog podlog čina bez odgađanja doći do rata između njih i cara».<sup>7</sup> I nastavljajući kroniku komesa Marcelina tvrdi da je Justinijana razbjesnilo umorstvo Amalasu.<sup>8</sup>

Tada, sredinom tridesetih, osim formalnog povoda, Carstvo je imalo vrlo dobru situaciju i na drugim poljima: punu carsku blagajnu, skršene potencijalne želje za unutarnjom pobunom (nakon krvavog gušenja pobune Nika u Carigradu 532. godine), sklopljen «vječni mir» s Perzijskim (Sasanidskim) Carstvom, pobjeda u ratu 533-534. protiv Vandala u sjevernoj Africi.<sup>9</sup>

No, Justinijan nije odmah udario na središte ostrogotske države na Apeninskom poluotoku i na glavninu ostrogotskih snaga pod vodstvom Teodata. Očigledno uvažavajući strateške premise za pripremu napada na Italiju, car je prvo naredio vojskovođi Mundu, strategu Ilirika, «da ode u Dalmaciju, koju su podvlastili Goti, i preuzme nadzor nad Salonom».<sup>10</sup> Pošto su se Mund i njegovi odredi sukobili «s Gotima koji su ih tamo presreli, pobijedili su ih u bici i zaposjeli Salonu».<sup>11</sup> Istovremeno je istaknuti vojskovođa Belizar s vojskom krenuo na Siciliju, zauzeo nekoliko gradova, a konačno je cijeli otok zaposjeo osvajanjem Sirakuze. Namjera

<sup>4</sup> O tome općenito: H. Wolfram, *Geschichte der Goten von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, Entwurf einer historischen Ethnographie, München 1980, 353-411.

<sup>5</sup> Isto je tako bilo i godinu-dvije ranije, kada je u vandalskoj državi u sjevernoj Africi Gelimer preoteo vlast Hilderiku.

<sup>6</sup> O evoluciji Prokopijevih stavova o Justinijanu vidi: I. Goldstein, Historiografski kriteriji Prokopija iz Cezareje, *Zbornik radova Vizantološkog instituta (ZRVI)* 24-25, Beograd 1986, 25-101.

<sup>7</sup> Procopius of Caesarea, III, *The Gothic War* (BG) (books V-VI. 15), Loeb Classical Library, London 1968 (četiri knjige o "Gotskom ratu" citirane su pod brojevima od pet (V) do osam (VIII), Procopius, V, 4, 27-30.

<sup>8</sup> «Quo tempore Theodahadus rex Gothorum Amalasu reginam creatricem suam de regno pulsam in insula laci Vulsinensis occidit. Cuius mortem imperator Iustinianus ut doluit, sic est ultus» – Marcellini comitis chronicae, *Marcellini comiti chronicom*, ed. Th. Mommsen, MGH AA XI, Berlin 1894, 104-108.

<sup>9</sup> Detaljnije, Ostrogorski, *Istorija*, 87 i d.

<sup>10</sup> Procopius, V, 5, 2.

<sup>11</sup> Procopius, V, 5, 11.





Carstva bila je jasna: da bi izbjegli bilo kakva iznenađenja s bokova, prvo je trebalo dobro osigurati pozadinu, a tek onda udariti na Apeninski poluotok. Zato su kronologija i načini osvajanja bili vrlo logični i gotovo da nisu imali alternative – prvo je 533-534. godine ratom protiv Vandala zauzeta sjeverna Afrika, potom i Sicilija, a u Mundovoj ekspediciji i Salona, strateški važna točka na istočnojadranskoj obali te glavni grad nekadašnje rimske provincije Dalmacije. Time je središnje područje ostrogotske države postalo lako dohvatljivo i s juga i sa sjevera i s istoka – Goti su praktično bili priklješteni.

Sudeći po Prokopijevu izvještaju, Mund je u ekspediciji na Salonu koristio isključivo kopnene odrede, ali je zauzećem Salone Carstvo ostvarilo značajnu prednost prvenstveno na moru. Naime, funkcija istočne obale Jadrana bila je tijekom dvadesetogodišnjeg rata od presudne važnosti. Za razliku od sjeverne Afrike i Sicilije, koje su kao pozadinska baza bile do krajnosti iskoristive tek u vrijeme kada je linija bizantsko-ostrogotskog sukoba bila na samom jugu Italije ili na obalama Tirenskog mora, s istočne obale Jadrana mogla se vrlo lako dosegnuti svaka točka na italskoj obali. Pogotovo je vlast nad istočnim Jadranom bila važna kada su se borbe primakle Ravenni, dolini rijeke Po i sjeveru Italije: ti su se prostori teško mogli dosegnuti s obala Tirenskog mora.

Važnost transjadranskih komunikacija leži i u tome što je prijevoz morem bio neusporedivo brži – Prokopije tvrdi da se od Epidamnusa (danas Drač u Albaniji) do Rima kroz Mesinski tjesnac uz povoljan vjetar moglo stići za 5 dana, ali je vojska morala pješaćiti duž jadranskih obala, odnosno obilaziti Jadran punih 40 dana.<sup>12</sup> Usto, trgovački su brodovi vjerojatno plovili sigurnijim putovima, zastajući i trgujući po primorskim naseljima, dok su ratni brodovi (ili brodovi uključeni u ratne operacije) birali najkraće i najbrže putove.<sup>13</sup>

Nažalost, detaljnijih vijesti o događajima na istočnoj jadranskoj obali nema: iako su osvajanje Salone i zbivanja oko nje u strateškom pogledu isto toliko važna koliko i Belizarovo zaposjedanje Sicilije, praktično jedini izvor o tim događajima, Prokopije iz Cezareje, te događaje različito vrednuje. Njemu su, kao Belizarovu savjetniku, daleko važniji pohodi i djela njegova šefa. Čini se da je značaj koji su istočnojadranska uporišta imala četrdesetih godina, u razdoblju ostrogotske protu-ofenzive, u Prokopijevu tekstu opet bio podcijenjen: naime, u tim operacijama Belizar više ne sudjeluje.<sup>14</sup> Istočna obala Jadrana i Jadransko more opet će se spominjati početkom pedesetih godina, kada su Belizar i njemu podvrgnuti vojskovođe tim putem odlazili za Italiju.

<sup>12</sup> Procopius of Caesarea, V, *The Gothic War* (BG) (books VII.36 -VIII), Loeb Classical Library, London 1978, Procopius, VIII, 18, 4.

<sup>13</sup> Ahrweiler, Mer, 11.

<sup>14</sup> O Prokopijevu subjektivnom prikazivanju Belizara: Goldstein, Prokopije, op. cit. Iscrpna bibliografija o Prokopiju: I. Goldstein, *Historiografija o Prokopiju iz Cezareje*, *Historijski zbornik* 38, Zagreb 1985, 167-90.



Bez obzira na Prokopijevu subjektivnost, u analizi ratnih operacija ne preostaje nam ništa drugo nego osloniti se na njegova djela, jer je on uglavnom jedini i opisao bizantsko-ostrogotski rat. I Prokopijeve informacije o broju vojnika čini se da su ponešto preuveličane.<sup>15</sup> Kako bilo da bilo, za naše istraživanje o funkciji Jadrana u ratu, te dvojbe nisu od presudne važnosti.<sup>16</sup>

Ako su Ostrogoti i prepustili Carstvu Siciliju bez borbe, nisu smjeli to dozvoliti u slučaju Dalmacije. Zato je na taj prostor «poslana velika vojska pod vodstvom Asinarija, Gripe i nekih drugih».<sup>17</sup> Očito se radilo o kopnenoj ekspediciji, što ukazuje i činjenica da su Bizantinci već tada gospodarili Jadranskim morem ili barem značajno ugrožavali transjadranske komunikacije. U neposrednoj blizini Salone došlo je do sraza između bizantske izvidnice i Ostrogota u kojem su Ostrogoti pobijedili. Potom se i glavnina bizantskih snaga sukobila s Ostrogotima: bitka je završila bez odluke, a poginuo je i vojskovođa Mund. Obje su vojske napustile poprište borbe, ali u Salonu nije ušla nijedna.<sup>18</sup> Čini se da su Ostrogoti zadržali neka uporišta u blizini Salone – «preuzeli su kontrolu nad uporištima u neposrednoj okolici – vjerojatno se radilo o Klisu koji dominira salonitanskim agerom i kontrolira komunikacije u neposrednom zaleđu».<sup>19</sup> Bizantinci su se vjerojatno povukli prema istoku.

No, čim je Justinijan čuo što se dogodilo u Dalmaciji, naredio je vojskovođi Konstancijanu da «sakupi vojsku u Iliriku ... i napadne Salonu, na svaki mogući način».<sup>20</sup> Nije slučajno da je istovremeno Belizaru naredio da «svom silom uđe u Italiju». Konstancijan je sakupio vojsku u Epidamnu te s mornaricom (što je prvi put da je Prokopije izričito spominje) ulazi u Jadran. Usidrio se kod Epidaura (današnji Cavtat), a prati ga i neka kopnena vojska. Nije posve jasno da li se uistinu radilo tom prilikom o Epidauru – Cavtatu – ili je to već bio Rausij (današnji Dubrovnik), čiji je značaj osobito porastao baš u 6. stoljeću.<sup>21</sup>

<sup>15</sup> K. Hannestad, *Les forces militaires d'après la guerre gothique de Procope, Classica et Medievalia, Revue Danoise de Philologie et d'histoire*, vol. 21, fasc. 1-2, Copenhagen 1960, 136-183.

<sup>16</sup> Za sam tok rata: L. M. Hartmann, *Untersuchungen zur Geschichte der Byzantinischen Verwaltung im Italien 540-750*, Leipzig 1889; Z. V. Udalcova, *Italija i Vizantija v VI veke*, Moskva 1959; Za istočnojadransku obalu: F. Šišić, *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*, II. izdanje, Zagreb 1990, 172-174; M. Suić, *Povijest Zadra I, Zadar u antici*, Zadar 1980, 340-2.

<sup>17</sup> Procopius, V, 7, 1.

<sup>18</sup> Procopius, V, 7, 2-10.

<sup>19</sup> Da je u pitanju Klis, smatra i N. Nodilo, *Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski*, knj. III, Zagreb 1905, 379. O strateškoj važnosti Klisa za Bizant, ali u 12. stoljeću vidi: *Ioannis Cinnami Epitome*, rec. A. Meineke, Bonnae 1836, 170, 248-9, koji govori o «slavnom gradu Klisu» – detaljnije u: I. Goldstein, *Bizantska vlast u Dalmaciji od 1165. do 1180. godine*, *Radovi ZHP* 30, Zagreb 1997, 9-28. O drugim mogućim ostrogotskim uporištima: I. Babić, *Gradine i gomile između Trogira i Splita u odnosu na prirodne puteve*, *Materijali* 16, Peć 1978, 61-67.

<sup>20</sup> Procopius, V, 7, 26.

<sup>21</sup> Objašnjenje o postanku Dubrovnika još od srednjega vijeka temeljilo se na legendi koju je prenio Konstantin Porfirogenet (Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, *Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio (DAI)*, Dumbarton Oaks 1967, 29/217-236), u kronici «Historia





Krenuvši iz Epidaura, Konstancijan se «zadržao na Lisini, otoku koji se nalazi u zaljevu» (Prokopije Jadransko more naziva «Jonskim zaljevom» – κόλπος – op. I. G.).<sup>22</sup> Šišić je «Lisina» bez dodatnog komentara preveo kao «Vis»,<sup>23</sup> dok u izdanju Loeb Classical Library stoji da se radi o Lesini/Lješju/Lisu u današnjoj Albaniji.<sup>24</sup> Najvjerojatnije se radi o otoku Hvaru, za koji se mislilo da je ime «Lijesno» dobio u vrijeme doseljavanja Slavena odnosno Hrvata,<sup>25</sup> ali je, čini se, previđan ovaj Prokopijev podatak. Konstancijan je vjerojatno pristao u uvalu današnjeg grada Hvara, gdje su na brežuljku Sv. Mikule koji dominira nad zaljevom (odnosno hvarskom lukom) baš u kasnoj antici postojala utvrda i naselje.<sup>26</sup> Ovo je prvi podatak o načinu na koji je bizantska mornarica plovila duž jadranskih obala i koristila obalnu magistralu ili istočnojadranski pomorski limes, odnosno «limes maritimus»: Epidamnus - Epidaur - Hvar - Salona.

Taj je «limes maritimus» bio niz od možda stotinjak pa i više utvrda koji se protezao od Bokokotorskog zaljeva, duž obale i otoka sve do zapadnoistarske obale. Radi se tek o dijelu obalnog limesa koji se protezao od Carigrada preko Egejskog i Jonskog mora sve do Venecije i Ravenne i dalje, u luku, uz jadransku obalu Italije sve do Otranta. Sustav se počeo izgrađivati vjerojatno u 4. i 5. stoljeću, a kompletiran je u doba Justinijana I.<sup>27</sup>

Konačno je Konstancijan ušao u Salonu. Kada su Ostrogoti doznali za dolazak neprijatelja, povlače se iz Salone prema sjeverozapadu, u Skardonu (Σκάρδων - današnji Skradin), potom i u Ravennu, pa su Bizantinci bez borbe povlastili čitavu Dalmaciju i Liburniju.<sup>28</sup> Bilo je to potkraj 536. godine i neko vrijeme događaji na Jadrani i na njegovim obalama zamiru, jer se Ostrogoti bore protiv bizantskih saveznika Franaka u sjevernoj Italiji. Istodobno Belizar s juga forsira prodor prema

salonitana» Tome Arhidakona (Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 26, digessit F. Rački, Zagreb 1894, 30) i u Ljetopisu Popa Dukljanina iz 12. stoljeća (*Letopis popa Dukljanina*, ed. F. Šišić, Beograd-Zagreb 1928, 318 ff.). Godine 1979. otkriveni su ostaci bazilike iz 6. stoljeća – Goldstein, *Bizant*, 35-39; R. Katičić, *Uz početke hrvatskih početaka*, Split 1993, 147; I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995, 65-66; I. Prlender, *Totius gentis metropolim*, *Historijski zbornik* 51, Zagreb 1998, 1-16.

<sup>22</sup> Procopius, V, 7, 32.

<sup>23</sup> Šišić, *Povijest Hrvata*, 172.

<sup>24</sup> Vidi komentar uz *Bellum Gothicum* I, 7, 32, Loeb Classical Library. *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* I, Beograd 1955, 33. donose tu vijest, ali je ne komentiraju.

<sup>25</sup> J. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima* I, Zagreb 1950, 183.

<sup>26</sup> Detaljnija analiza: I. Goldstein, *Bizant na Jadrani*, Zagreb 1992, 22.

<sup>27</sup> Ž. Rapanić, *La costa orientale dell'Adriatico nell'alto medioevo*, *Settimane Spoleto* 30, 1983, 831-869; Goldstein, *Bizant*, 32-59; Idem, *Byzantine Presence on the Eastern Adriatic Coast 6th - 12th Century*, *Byzantinoslavica* 57, 2, Prag 1996, 257-264; Idem, *O naravi bizantske prisutnosti na istočnojadranskoj obali*, *Radovi ZHP* 24, 1991, 5-13.

<sup>28</sup> Procopius, V, 31-6.





Napulju i Rimu; potom zauzima i Spoleto i Perugiu.<sup>29</sup> Prema tome, fronta se polagano približavala jadranskoj obali. Ostrogotski kralj Vitigis u tom trenutku povlači na prvi pogled nerazuman potez: umjesto da sve snage čuva za sukob s Belizarovom vojskom, «poslao je veliku vojsku pod vodstvom Asinarija i Uligisala u Dalmaciju, kako bi je ponovno podvrgnuo gotskoj vlasti».<sup>30</sup> Naime, Vitigis je dobro procijenio da mu prijetnja s dvije strane – iz pravca Tirenskog mora i iz Dalmacije, odnosno s Jadrana – donosi velike neprilike. Stoga je želio ponovno zaposjesti istočnojadransku obalu. Naredio je vojskovođama da u «zemlji Saviji», odnosno «na području oko rijeke Save» (Σουαβίαν χωρίον), «sakupi vojsku sastavljenu od barbara».<sup>31</sup>

Asinarije je krenuo u Saviju, a Uligisal je direktno došao kopnom u «Liburniju».<sup>32</sup> U međuvremenu je stiglo i «mnogo ostrogotskih ratnih brodova, kako bi mogli opsjesti Salonu istovremeno i s kopna i s mora».<sup>33</sup> Uligisalova prethodnica pretrpjela je poraz blizu Skardone. Tada su se povukli do grada Burnuma (Βοῦρνων πόλιν – rimskoga grada kod Ivoševaca, u blizini Kistanja u Bukovici), u iščekivanju da stignu odredi pod vodstvom Asinarija. Kada su se dvije ostrogotske vojske spojile, krenule su na Salonu.<sup>34</sup> Očekujući napad, u Salonu je Konstancijan koncentrirao vojnike iz «svih tvrđava» (φρούρια) koje su vjerojatno funkcionirale duž kopnenih i pomorskih komunikacija. Zapodjenula se teška bitka i Ostrogoti su opsjeli grad s kopna i s mora. Za vrijeme bitke Bizantinci su «iznenada izveli napad na neprijateljske brodove i natjerali ih na bijeg, i mnogi od njih su potonuli». Iako su, dakle, Bizantinci stekli premoć na moru, «Goti nisu prekinuli opsadu, već su nastavili žestoko napadati...».<sup>35</sup> Konačno, Goti su se morali povući i time barem privremeno napustili planove o ponovnom zauzimanju Dalmacije.

<sup>29</sup> Procopius, V, 16.

<sup>30</sup> Procopius, V, 16, 8.

<sup>31</sup> Procopius, V, 16, 9; V, 16, 12. Izdanja Prokopijevih djela u Loeb Classical Library i njemačko izdanje Tusculum (Prokop, Gotenkriege, München 1978, 127) bez ikakva komentara prevode to mjesto kao «zemlja Sveva», odnosno «Suebenland». O tome su problemu pisali: J. Šašel, *Antiqui Barbari. Zur Besiedlungsgeschichte Ostnoricums und Pannonien im 5. und 6. Jahrhundert nach der Schriftquellen*, *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 746-760; H. Castritius, *Barbari – Antiqui Barbari: k poselitveni zgodovini jugovzhodnega Norika in južne Panonije u pozni antiki (od konca 4. do srede 6. st. letja)*, *Zgodovinski časopis* 48/2, Ljubljana 1994, 137-147. govore o nazivu tog prostora – Suabia (Suavia) – u antičkim izvorima. Zaključili su da je naziv došao otuda što su u pokrajini Saviji bili naseljeni Svevi (= Markomani), a u sjeverozapadnoj Hispaniji su Svevi (= Kvadi). Čini se da su Ostrogoti novačili vojnike iz porječja rijeke Save od Emone (današnje Ljubljane) prema Panonskoj nizini, prostora koji su već tada nastavali različiti barbarski narodi željni vojnog angažmana.

<sup>32</sup> Radi se o antičkoj Liburniji, području Hrvatskog primorja i sjeverne Dalmacije i na jugu do porječja rijeke Krke.

<sup>33</sup> Procopius, V, 16, 10-12.

<sup>34</sup> Procopius, V, 16, 13-18.

<sup>35</sup> Procopius, V, 16, 16-18.





Daljnji slijed događaja pokazuje koliko su istočna jadranska obala i samo Jadransko more bili važni, iako sa na tom prostoru više ne odvijaju bitke: fronta se pomiče antičkom cestom «Via Flaminia» od Rima prema Jadranu, odnosno prema Anconi, Ravenni i dolini rijeke Po. Bizantinci su osvojili Rimini, pa ga Goti opsjedaju: u opkoljenom Riminiju bizantski zapovjednik Ivan obraća se vojnicima i tvrdi da «mi nikada nismo mogli očekivati da ćemo biti opsjednuti na priobalnom području, jer Rimljani (misli se na Bizantince, koji sami sebe uvijek zovu «Rimljani» – op. I. G.) tako dominiraju morem, niti je itko mogao pretpostaviti da će nas carska vojska tako zanemarivati...».<sup>36</sup> Nakon velikih napora bizantske vojske, opet je spas stigao morem: u blizinu opsjednutog grada jaki su bizantski odredi stigli morem. Ostatak vojske «marširao je duž obale, ostajući u blizini ovih brodova...».<sup>37</sup> Ostrogoti su opkolili i napali bizantsku posadu u Anconi, a brod koji dovodi neke vojnike stigao je u vrijeme opsade.<sup>38</sup> Kako su akcije Bizantinaca na kopnu i moru bile usklađene, činilo se tada, a bilo je to 538/539. godine, da je i konačna pobjeda vrlo blizu. Naime, ubrzo je potom s vojskom iz Dalmacije stigao i Vitalije te se angažirao u operacijama oko rijeke,<sup>39</sup> a nakon njega isti je put prevalila i vojska pod zapovjedništvom Konstancijana, te se angažirala na području Ravenne.<sup>40</sup> Dalmacija je općenito bila i odmorište i pribježište bizantske vojske jer je, primjerice, vojskovođa Vergentin iz opsjednutog Milana «pobjegao kroz zemlju Veneta i drugih naroda na tom području... te stigao sa svojim ljudima u Dalmaciju».<sup>41</sup> Jadran je tada bio isključivo bizantski: «do tog vremena barbari su već počeli osjećati nedostatak provijanta. Naime, nisu mogli ništa dopremiti Jonskim zaljevom, jer je neprijatelj posvuda kontrolirao more...».<sup>42</sup>

Godine 540. izgledalo je da je rat završen: Ostrogoti su držali samo područje sjeverno od Poa,<sup>43</sup> pa nisu imali neposredan pristup Jadranu. Malo je vjerojatno, kako su pretpostavljali neki istraživači, da su još i tada, pa sve do pedesetih godina, držali Liburniju i Istru.<sup>44</sup> U to je doba i ostrogotski kralj Vitigis završio u bizantskom zarobljeništvu te je otpremljen u Carigrad, gdje je zatočen i umro.<sup>45</sup>

<sup>36</sup> Procopius, VI, 11, 21; VI, 12, 1-22.

<sup>37</sup> Procopius, VI, 16-17.

<sup>38</sup> Procopius, VI, 13, 5; VI, 13, 15.

<sup>39</sup> Procopius, VI, 28, 2.

<sup>40</sup> Procopius, VI, 30, 2.

<sup>41</sup> Procopius, VI, 21, 41.

<sup>42</sup> Procopius, VI, 28, 6.

<sup>43</sup> Procopius, VII, 2, 16.

<sup>44</sup> S. Antoljak, Da li je Istra upravo 539. potpala pod Bizant, *Zadarska revija* VI 4, 1956, 31-45; S. Antoljak, Zadar unter ostgottischer Herrschaft, *Diadora* 6, Zadar 1973, 207-220; J. Medini, Provincia Liburnia, *Diadora* 9, Zadar 1980, 363-435; Za suprotno mišljenje: Goldstein, Bizant, 25-27.

<sup>45</sup> Procopius, VI, 30, 21; VII, 1, 2.





Još od tridesetih godina u Bizantu se osjećala teška društvena i financijska kriza: učestale gladi, potresi, a od 540. godine Carstvo je zahvatila i najstrašnija epidemija kuge kasnoantičkih stoljeća.<sup>46</sup> Stoga je nastavljajući komesa Marcelina mogao 543. godine zapisati: «teški je pomor uništio italske zemlje, Orijent i Ilirik isto su tako bili pogođeni».<sup>47</sup>

Tada su Ostrogoti izabrali za kralja Totilu.<sup>48</sup> Otada se situacija na ratištu ubrzano mijenja, a i simpatije dijela stanovništva Italije priklanjaju se gotskoj strani.<sup>49</sup> Od ljeta 541., pa 542. i 543. godine, Totila se na čelu ostrogotske vojske pobjedonosno kreće od Pavije na sjeveru i stiže sve do Napulja. U tome naletu održale su se neke bizantske uporišne točke na italskoj obali Jadrana. Po svemu sudeći, cijela je Dalmacija ostala izvan domašaja te ostrogotske ofenzive,<sup>50</sup> pa je već 544. godine glavnina bizantskih snaga, predvođena Belizarom i Vitalijem, zapovjednikom Ilirika, mogla pokrenuti prvu značajniju protuofenzivu: bila je to najava novih bizantskih akcija koje će u sljedećim godinama uspjeti suzbiti ostrogotsku ofenzivu i konačno ih, tijekom pedesetih, potpuno poraziti. Te 544. godine, Bizantinci su novačili vojnike po Iliriku, dolaze do Salone i iz nje planiraju nastaviti put prema talijanskom ratištu: tako Belizar odlazi s vojskom do Pule, tamo se zadržava kraće vrijeme i konačno putuje za Ravenu. Kasnije se iz Ravenne vraća preko Dalmacije u Epidamnus.<sup>51</sup> Prema tome, bizantska flota gospodari Jadranom i to joj umnogome pomaže da održi ravnotežu na ratištu. Goti će sljedećih godina gubiti inicijativu u ratovanju: najvažniji razlog je naravno neusporedivo veće i gospodarski jače Carstvo, a na taktičkom je planu najvažnije to što Ostrogoti nisu mogli koristiti Jadransko more i nisu mogli spriječiti Bizantince da se njime koriste.

Bizantska mornarica uspijevala je pomagati i održavati bizantske mostobrane i enklave na talijanskom kopnu. Doktrina bizantskog ratovanja bila je prilagođena činjenici da Carstvo ima prevlast na moru: mnogo su puta Bizantinci s malim odredom uspjeli ući u neko utvrđeno primorsko mjesto (ili u neko u blizini mora) i odupirati se mnogostruko nadmoćnijem neprijatelju. Uvijek je bilo predviđeno da im opskrba i pomoć stignu morem. Da su u tome uglavnom uspijevali, vidi se u već opisanoj opsadi Riminija. Nasuprot tomu, Bizantinci nisu krajem 545. godine uspjeli zadržati Auksim (Osimo) koji se nalazi petnaestak kilometara od jadranske

<sup>46</sup> Stein, *Histoire*, II, 547-622; G. Downey, *Earthquakes at Constantinople and Vicinity*, AD 342-1454, *Speculum* 30, 1955, 596-600; J. N. Biraben - J. Le Goff, *La peste dans le Haut Moyen Age, Annales, Economies, Societes, Civilisation*, n. 6, Paris 1969, 1489-1498.

<sup>47</sup> Marcellini comitis chronicae, *Marcellini comiti chronicom*, ed. Th. Mommsen, MGH AA XI, Berlin 1894, 107.

<sup>48</sup> Procopius, VII, 2, 18; VII, 3, 1.

<sup>49</sup> Vidi: J. Moorhead, *Italian Loyalties During Justinian's Gothic War*, *Byzantion* 53, 1983, 575-596; O ovom razdoblju: Bréhier, *Vie*, 38-39.

<sup>50</sup> Suprotno onome što misli Udalcova, *Italija*, 355.

<sup>51</sup> Procopius, VII, 10, 1-13; VII, 11, 1; VII, 13, 19.







obale u blizini Ancone. Doduše, u tom se trenutku nisu uspjeli obraniti ni u neda-  
lekim primorskim mjestima. Međutim, važan događaj u slamanju bizantskog ot-  
pora u Auksimu i na širem prostoru bio je prepad Ostrogota na bizantsku jedinicu  
koja je opsjednutima dopremala pomoć: ubili su dvije stotine bizantskih vojnika,  
neki su od njih uspjeli izmaknuti i stići do Arimina, ali su Goti pohvatali sve  
tovarne životinje.<sup>52</sup>

Sve su komunikacije 546. godine u unutrašnjosti Italije kontrolirali Ostrogoti,  
pa je Belizar tek vrativši se iz Ravenne mogao tek u Epidamnusu s potpunom  
sigurnošću nastaviti put za Rim.<sup>53</sup> No, praktički u isto vrijeme, Jadranom gospodari  
bizantska flota što se vidi i u primjeru kada su Goti bezuspješno pokušavali zauzeti  
s kopna Hidrunt/Drius (Otranto), grad u Kalabriji, a nisu uspjeli jer je Valentin  
bez problema zamijenio s mora umornu posadu i uspješno se vratio u Solun.<sup>54</sup>

Da bi ugrozio bizantsku prevlast nad morem i prekinuo bizantske komunikacije,  
Totila je 547. godine sakupio vojsku na jadranskoj obali, u blizini Monte Gargana,<sup>55</sup>  
ali nije postigao željeni rezultat. Osim što nije uspio osvojiti većinu bizantskih  
enklava, ubrzo je nakon početka akcije krenula velika bizantska flota s juga Italije,  
iz Otranta, i uspjela pod vodstvom Valerijana mirno otploviti sve do Ancone  
(doduše, kod Crotona jedva se izvukla od Totilinih odreda).<sup>56</sup>

Konačno je Totila 549. godine poslao Indulfa «s velikom vojskom i flotom u  
Dalmaciju».<sup>57</sup> On je stigao do priobalnog mjesta Μουικούρον, vjerojatno do  
današnje Makarske. Ušao je u mjesto na prijevaru i tada «ubio sve ljude koje je  
zatekao, a vrijednosti uzeo kao plijen». Potom je «otišao do još jedne utvrde na  
obali, koju Rimljani zovu Laureate (Λαυρεάτη). Ušao je u grad i pobio one koji  
su mu bili na putu».<sup>58</sup> Koje god mjesto bilo, Λαυρεάτη ili Μουικούρον, svakako  
nije imalo nikakvu stratešku važnost. Da su Ostrogoti htjeli ozbiljnije naškoditi  
bizantskim opskrbnim komunikacijama, napali bi samu Salonu: po Prokopijevu  
izvještaju oni to nisu niti pokušali. Bio je to tipičan pljačkaški pohod koji je izbjeg-  
gavao veća mjesta i veće koncentracije bizantske vojske. No, na vijest o

<sup>52</sup> Procopius, VII, 11, 28-31.

<sup>53</sup> Procopius, VII, 18, 5.

<sup>54</sup> Procopius, VII, 10, 5-12.

<sup>55</sup> Procopius, VII, 22, 22.

<sup>56</sup> Procopius, VII, 30, 9-17.

<sup>57</sup> Procopius VII, 35, 25.

<sup>58</sup> Procopius VII, 35, 27-8. Nije do danas riješena ubikacija mjesta Laureate. Ipak, izgleda da je ono identično s mjestom Laureati koje se od 12. do 14. stoljeća spominje u dokumentima. Za taj se srednjovjekovni lokalitet pretpostavlja da je bio u blizini Splita (*Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*, Beograd 1955, 41; C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters I-II*, Wien 1901, B. I, 61). Kako je Laureate vrlo teško identificirati, prihvatljiva mi se čini i pretpostavka da se radi o Omišu (*Vizantijski izvori I*, 41; N. Nodilo, *Historija srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski II*, Zagreb 1899, 450).





ostrogotskom napadu na Laureate, Klaudijan, zapovjednik u Saloni, poslao je «dromone» protiv Ostrogota koji su pretrpjeli težak poraz. Tako su se Indulf i Goti vratili Totili sa svime što su popljačkali.<sup>59</sup>

Ubrzo po okončanju Indulfove ekspedicije u Dalmaciji, Totila s istim strateškim namjerama kreće u napad na Siciliju. Sicilija, baš kao i Dalmacija, značajan je izvor opskrbe za Rim, čitavu Italiju i bizantske odrede na tom području.<sup>60</sup> Bizantski garnizon u Reggio Calabriji predao se Ostrogotima koji su potom opljačkali čitavu Siciliju.<sup>61</sup> Međutim, u trenutku kada je na otok počela stizati bizantska flota, Totila je odmah povukao svoju vojsku s otoka.<sup>62</sup>

Oko 550. godine očigledno su obje zaraćene strane bile posve iscrpljene. Stoga se i prijevoz Jadranom odvijao uz veće probleme negoli ranije. Bizantska vojska trebala je 550. godine otići u Italiju, ali je morala prezimiti u Saloni jer se nisu mogli probiti niz obalu zbog vremenskih teškoća, a nisu mogli niti otploviti jer nije bilo brodovlja.<sup>63</sup>

U kritičnom trenutku rata 551. godine, bizantska je mornarica još jednom pokazala snagu. Tada su Ancona i Ravenna «bili jedini gradovi koji su preostali pod bizantskom vlašću sve do juga zaljeva» (misli se na italsku obalu Jadranskoga mora). Stoga je opkoljenoj bizantskoj posadi u Anconi u pomoć stigla flota od 38 ratnih brodova. Ona se usidrila ispred nedaleke Senigallije. Kada su Ostrogoti saznali, ukrcali su «istaknute Gote na 47 ratnih brodova». Ubrzo je došlo do žestoke bitke, prve većeg opsega na moru u punih 16 godina ratovanja: ubrzo se pokazalo da su Ostrogoti nedovoljnoiskusni jer su dopustili Bizantincima da im neke brodove posve izdvoje i izoliraju ili da ih ostave u skupinama pa da moć brodovlja ne može doći do izražaja. Čak su se ostrogotski brodovi i međusobno sudarali: kako su «bili zaokupljeni teškoćama koje su imali jedni s drugima, tako su sami postali glavni uzrok neprijateljske pobjede...».<sup>64</sup> S druge strane, bizantski su brodovi bili usklađeni u nadiranju, a kada bi tijekom bitke primijetili da je u neprijateljskim redovima došlo do pomutnje, svoj bi napad odmah usmjerili u tom pravcu. Naposljetku, Ostrogoti su počeli «kukavički bježati». Jedanaest je brodova uspjelo pobjeći, a ostali su pali u ruke neprijatelja: mnoge su vojnike Rimljani ubili vlastitim rukama, a drugi su stradali prilikom brodoloma. Raspad ostrogotske flote označio je i propast opsade Ancone, pa je bizantska vojska ušla u napušteni neprijateljski tabor.

<sup>59</sup> Procopius, VII, 35, 27-30.

<sup>60</sup> Vidi, Procopius, VI, 24, 14; VII, 6 15; VII, 13, 7; VII, 16, 20; VII, 19, 13.

<sup>61</sup> Procopius, VII, 37, 18; VII, 39, 2; VII, 40, 9.

<sup>62</sup> Procopius, VII, 39, 6-8; VII, 40, 24-29.

<sup>63</sup> Procopius, VII, 40, 10-11.

<sup>64</sup> Procopius, VIII, 23, 4-34.



Bilo je to još doba kad je Totila mislio da će Bizantinci imati samo onoliko brodova koliko bi im bilo potrebno da prebace svoju vojsku u Italiju u manjim skupinama koje bi onda Ostrogoti mogli ili uništiti ili blokirati. Podizao je stoga obrambeni štit oko nekih sjevernoitalskih gradova, pripremajući se za presudnu obranu. Nadao se da bizantska vojska neće moći prodrijeti na taj prostor «jer je tamo mnogo plovnih rijeka koje u potpunosti sprečavaju prolazak».<sup>66</sup>

Istovremeno, ovaj je pomorski poraz najavio i konačan slom Gota. Iako se rat vodio gotovo u potpunosti na kopnu, jednim je dijelom odlučen na moru jer su Bizantinci već godinama imali potpunu pomorsku prevlast. U zaključnim operacijama koje slijede, Bizantinci se koncentriraju na potpuno zaposjedanje naj-dostupnijih teritorija – juga Italije (do Napulja i Rima), te sjevernijih dijelova, odnosno sjeverozapadne obale Jadrana i doline Poa. Upravo je tada, početkom 553. godine, bizantska flota pod vodstvom Narzesa isplovila s velikom vojskom iz Salone prema području Venecija. Ne spominje se broj rimskih vojnika, ali je bilo 2500 Langobarda, 3000 Erula – konjanika, 400 Gepida, «mnogo Huna» i još nekoliko drugih barbarskih vojskovođa zajedno sa svojom vojskom. I sve je njih, izgleda, bez većih problema bizantska mornarica prebacila na drugu obalu Jadrana.<sup>67</sup>

Inicijativa je bila na strani Carstva, a agresivni pokušaji Ostrogota u pravcu Sardinije i Korzike, te prema Crotoneu na jugu Italije završavali su neuspješno.<sup>68</sup> Ostrogotski poraz kod Busta Gallorum i Totilina smrt 552. godine bili su samo logičan nastavak tih zbivanja. U sljedeće dvije godine, Ostrogoti su definitivno pobijeđeni. Ipak, Italija je konačno ujedinjena pod carskom upravom tek 563. godine, kada su bizantski vojnici istisnuli Franke iz Veneta.<sup>69</sup>

Jadran u vrijeme bizantsko-ostrogotskog rata bio je važan prostor za vođenje rata, ali je istovremeno bio i prostor po kojem su putovali graditelji da bi gradili utvrde, majstori da bi oslikavali crkve ili izrađivali u njima mozaike, trgovci da bi trgovali. Bilo je to vrijeme vrlo bogato događajima, ali je ograničeni prostor dozvolio oslikati samo ono što se ticalo ratovanja.<sup>70</sup>

<sup>66</sup> Procopius, VIII, 26, 22-23.

<sup>67</sup> Procopius, VIII, 26, 12-13. Pavao Đakon tvrdi da su Langobardi bili prebačeni u Italiju s istočnojadranske obale: *Pauli Diaconi historia Langobardorum*, *Scriptores rerum germanicarum ex MGH*, Hannoverae 1878, II, 1.

<sup>68</sup> Procopius, VIII, 24, 31-37; VIII, 25, 24-26.

<sup>69</sup> R. Cessi, *Storia di Venezia*, Milano 1957, 26-27.

<sup>70</sup> Detaljnije vidi: Goldstein, Bizant na Jadranu.



*Summary*

## How did the Byzantines use the Adriatic Sea in their War against the Ostrogoths AD 535-555?

The author has tried to analyze the ways in which the Byzantines used the Adriatic Sea in their war against the Ostrogoths. While planning and executing the naval expeditions, the Byzantines knew how to take advantage of their undisputed supremacy over the seas. This was particularly true for the Adriatic and its eastern coast. Unlike the Northern Africa and Sicily, which were fully useful as basis to Byzantium only in the case when the conflict line between Byzantium and the Ostrogoths spread across southern Italy, or across the shores of the Tyrrhenian Sea, they could easily reach any point on the Italian coast from the eastern Adriatic. The control over the eastern Adriatic became particularly important after the conflicts reached the regions of Ravenna, the Po River valley and northern Italy.

The Byzantine navy managed to help and maintain the Byzantine strongholds, key posts, and enclaves on the Italian soil. The Byzantine war doctrine was adjusted to the fact that the empire prevailed on the sea; there were many cases in which the Byzantines managed to enter in a certain fortified place on the coastline even with less numerous forces, and to resist significantly superior (in number) hostile forces. The logistics of Byzantine troops always counted on naval supply, and this was in most cases achieved.

Key words: War between Byzantium and Ostrogoths, the role of Adriatic in the war, military history.